

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

вул. Пирогова, 7-а, м. Київ, 01030, Україна
тел. (044) 234-50-07, факс (044) 234-41-03

**NATIONAL INSTITUTE
FOR STRATEGIC STUDIES**

7 A Pyrohova St., Kyiv 01030, Ukraine
tel. (044) 234-50-07, fax (044) 234-41-03

19.06.2013 № 293/681

04-31/5-3892(162221)
26.06.2013р.

**Голові Комітету Верховної
Ради з питань прав людини,
національних меншин і
міжнаціональних відносин**

Пацкану В.В.

Шановний Валерію Васильовичу!

У відповідь на Ваш лист №04-31/5-583(142668) від 05.06.2013 р. повідомляємо про готовність надати інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені співробітниками Національного інституту стратегічних досліджень, для розповсюдження їх серед учасників парламентських слухань на тему: «Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи їх вирішення».

Додаток на 19 арк.

**З повагою
Директор**

Виконавець
Ковязіна К.О.
286-03-93

А.В. Єрмолаєв

162221

До парламентських слухань на тему: «Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи вирішення»

Інформаційно-аналітичні матеріали

1. Обсяги трудової міграції

За даними Департаменту з народонаселення ООН, що аналізує інформацію про населення країн світу, чисельність емігрантів з України, тобто осіб, народжених в Україні, які проживають в інших державах, становить близько 7 млн., або 14,4% населення. За цим показником Україна посідає четверте місце в світі.

Таблиця 1. Країни-постачальники найбільшої кількості емігрантів, млн.

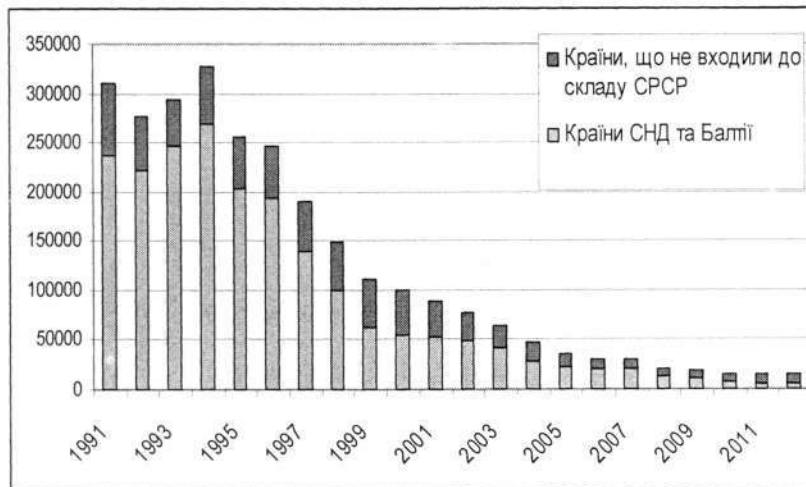
Мексика	11,9
Індія	11,4
Російська Федерація	11,1
Китай	8,3
Україна	6,6

Джерело: *WB Migration and Remittances Factbook 2011*

Великою мірою це результат масових внутрішніх міграцій доби СРСР. Тому найбільше емігрантів виїхали з України ще за часів існування єдиної держави і проживають в колишніх радянських республіках: Росія – 3,6 млн., Казахстан – 272 тис., Молдова, Білорусь.

Серед країн, які не входили до складу СРСР, 270 тис. вихідців з України проживають у Польщі, що передовсім є наслідком повоєнного обміну населенням. Помітна їх кількість в США, Ізраїлі та Німеччині - відповідно 330, 250 і 200 тис. осіб, що частково є результатом повоєнної політичної еміграції, а частково - еміграції, яка стала можливою після демонтажу «залізної завіси» і формувалася значною мірою за рахунок представників етнічних меншин: євреїв та німців.

Проте поступово еміграція втратила своє етнічне забарвлення. Участь етнічних українців в ній зростала. Коли в 2005 р. востаннє міграційною статистикою було зафіксовано етнічний склад емігрантів, українці склали серед них більшість, євреїв було лише 5,6%. Усього за даними національної статистики за роки незалежності з держави виїхали понад 2,7 млн осіб, з яких близько 2 млн. декларували свій виїзд до країн СНД, передовсім до Росії, а близько 700 тис. – в інші держави (рис.1).

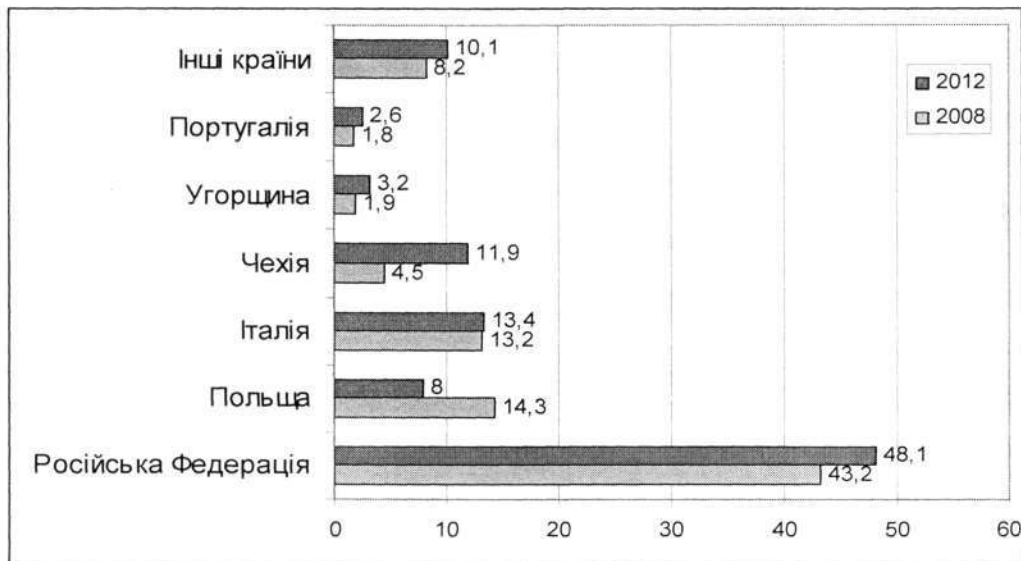
Рис.1. Еміграція з України за даними Державної служби статистики

Проте Перший всеукраїнський перепис населення 2001 р. показав, що дійсні міграційні втрати були принаймні в 1,7 рази більшим, ніж зафіксовано поточною статистикою міграції¹. Недооблік еміграції яскраво демонструє порівняння даних про виїзд з України з даними про прибуття українців до зарубіжних держав (табл. 2).

Таблиця 2. Імміграція українців за даними країн призначення (перший рядок) та за українськими даними (другий рядок), тис. осіб

Країни	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Німеччина	15,0	11,8	7,7	7,8	6,8	н/д	н/д
	7,0	4,0	1,7	2,0	1,4	1,6	1,9
Італія	11,2	15,9	15,0	15,8	24,4	23,0	30,4
	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
Іспанія	10,3	8,8	8,8	9,5	6,5	4,4	6,6
	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,4
Чехія	15,0	23,9	30,2	39,7	н/д	н/д	н/д
	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,5	0,7
Росія	17,7	30,8	32,7	51,5	49,0	45,9	27,5
	25,9	19,0	18,2	17,5	12,4	9,9	5,9

¹ Комплексне демографічне дослідження в Україні/ За ред. Е.Лібанової. – Український центр соціальних реформ. - К., 2005. - С.144.

Рис.2. Основні країни призначення працівників-мігрантів, за даними обстеження Державної служби статистики України 2008 та 2012 рр., %
Джерело: Державна служба статистики України

2. Вплив трудової міграції на демографічну ситуацію та ринок праці

Як свідчать опитування, якщо виїжджаючи вперше працівники-мігранти, як правило, налаштовані заробити найбільше за можливо короткий строк і повернутися на батьківщину, з накопиченням міграційного досвіду орієнтація на переселення для постійного проживання зростає. За даними обстеження Держкомстату 2008 р., 14 % трудових мігрантів не планували повертатися на Батьківщину, причому жінок мігранток – майже третина.

Цілком ймовірно, що більшість українців, які працюють в країнах із значно вищими, ніж в Україні, заробітками легально, можуть розраховувати на професійне та соціальне просування, набуття статусу постійних жителів, залишатися там назавжди, принаймні до закінчення трудової кар'єри. Цей процес ще більше активізувався в період світової кризи, оскільки ситуація в країнах перебування, попри всі складнощі, все ж була більш сприятливою, ніж в Україні.

Певна частина заробітчан залишиться назавжди також в і Росії. На думку російських вчених, вона становитиме від 5 до 10 % працівників-мігрантів з України. Проте у разі збільшення розриву у рівні життя на користь Росії цей відсоток може бути більшим².

Перетворення значного сегменту тимчасової трудової міграції на стаціонарну є найбільш загрозливим наслідком трудової міграції для демографічного розвитку. Проте, навіть у разі повернення всіх працівників-мігрантів на Батьківщину, демографічні втрати неминучі внаслідок порушення сімейних стосунків в результаті тривалої відсутності одного із подружжя, відкладених народжень або відмови від народження дітей, погіршення стану здоров'я в результаті праці за кордоном.

² Политика иммиграции и натурализации в России: состояние дел и направления развития /Под. ред. С.Н.Градиловского. – М.2005. – С. 173.

Вплив міграції на ринок праці також неоднозначний. За розрахунками фахівців Інституту демографії НАНУ, за відсутності трудових міграцій рівень безробіття був би в 1,6 разу вищим за фактичний і приблизно дорівнював би тому, що фіксувався на рубежі тисячоліть, коли він досяг в Україні максимальних показників.

Водночас в регіонах масового відпливу мігрантів навіть нині, в умовах ще не подоланої кризи, спостерігається нестача медичних та педагогічних працівників, будівельників, електрозварювальників, водіїв, фахівців нафтодобування. Найбільше турбує, що в еміграцію вибувають найбільш активні та підприємливі особи, що може створити додаткові труднощі для модернізації країни.

«Відплив мізків» обумовлює погіршення якісних характеристик зайнятих в країні. Хоча підготовка спеціалістів в Україні впродовж років незалежності не лише не скорочувалася, а й зростала, Перший всеукраїнський перепис населення 2001 р. зафіксував погіршення показників рівня освіти молодих поколінь. За оцінками експертів, в 1990-ті рр. Україна втратила 15-20 % свого інтелектуального потенціалу внаслідок еміграції та переходу фахівців на роботи, що не потребували професійної праці та фахових знань³.

Ці втрати, на жаль, не надолужуються в результаті повернення мігрантів на Батьківщину. По-перше, виконуючи за рубежом у більшості некваліфіковану роботу, мігранти втрачають кваліфікацію. По-друге, повернення часто пов'язано з завершенням трудової кар'єри: значна частина мігрантів, які повертаються, не є в Україні економічно-активними. По-третє, набуті за кордоном знання на вміння часто неможливо використати на Батьківщині внаслідок труднощів визнання зарубіжних дипломів, що часто спонукає їх власників шукати роботу не вдома, а за кордоном⁴, а також внаслідок труднощів з визнанням кваліфікації, набутої під час не навчання, а практичної роботи.

3. Трудова міграція та розвиток економіки

Найбільш наочним свідченням впливу міграції на економіку є перекази заробітчан своїм сім'ям на батьківщину, які постійно зростають. Так, за даними Національного банку України в 2012 р. приватними особами в країну було перераховано 7,5 млрд доларів США (табл.3), що майже дорівнює обсягові прямих іноземних інвестицій (7,8 млрд в 2012 р.).

Таблиця 3. Грошові перекази в Україну у 2007-2011 рр. за розрахунками НБУ, млн. дол. США

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	4922	6177	5370	5862	7019	7526
За каналами надходження						
Через коррахунки банків	2818	3275	2832	2959	3252	3278
Через міжнародні платіжні системи	1458	2097	1825	2126	2804	3213
Неформальними шляхами	646	805	713	777	963	1035
За джерелами формування						
Оплата праці (без врахування податків та витрат в країні перебування)	1842	3024	2855	3373	4022	4619
Приватні трансферти, у т.ч.	3080	3153	2515	2489	2997	2911

³ Кучинська О. Вплив інтеграційних процесів на економічну активність населення, зайнятість та ринок праці // Економіка та держава. – 2006. – № 3. – С.82-83.

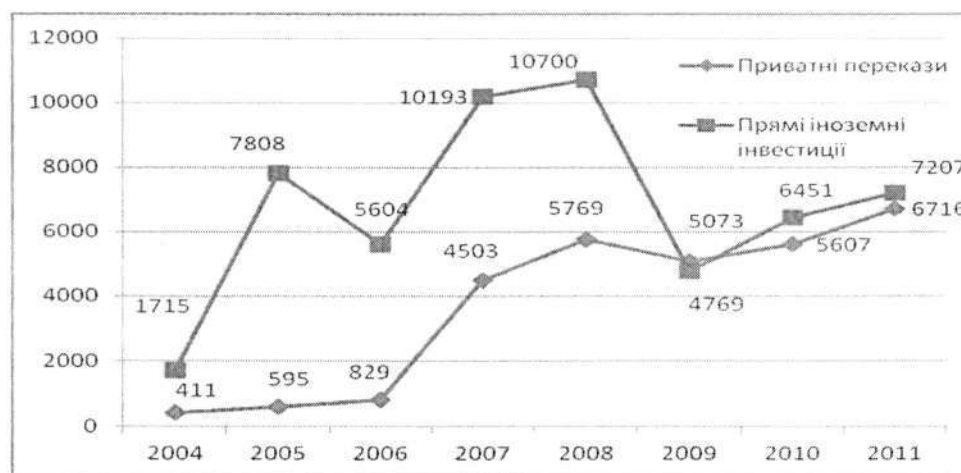
⁴ Бажал А. Долгая дорога в нострификационных «днях» //Зеркало недели. – 2007. - № 18. - 12 мая.

грошові перекази робітників, які працюють за кордоном	2292	2140	1643	1560	1890	1749
інші приватні трансферти	788	1013	872	929	1107	1158
Обсяги грошових переказів у % до ВВП	3,4	3,4	4,6	4,3	4,3	4,3

Джерело: Національний Банк України

Значення переказів для України величезне, що переконливо було підтверджено в роки кризи. Так, хоча 2009 р., за даними НБУ, в Україну, як офіційними, так і неофіційними каналами, надійшло 5370 млн. дол. приватних переказів, що було на 13% менше, ніж у 2008 р., проте на фоні значного падіння економічної активності їх частка у ВВП зростає з 3,4% у 2008 р. до 4,6% у 2009, відповідно, значення для економіки та добробуту населення збільшилося⁵. У 2010 р. обсяги переказів майже відновилися, а їх частка у ВВП становила 4,3%.

Антикризове значення переказів яскраво демонструє їх порівняння з обсягами прямих іноземних інвестицій в Україну. У зв'язку з тим, що іноземні інвестиції в 2009 р. скоротилися більш, ніж удвічі, а перекази зменшилися лише незначною мірою, приватні трансферти майже на 300 млн. доларів перевищили обсяги інвестицій (рис.3).

Рис.3. Приватні перекази та прямі іноземні інвестиції в Україну в 2001-2011 рр. за даними Світового банку, млн. доларів США

Джерело: База даних Світового банку

Справа в тім, що перекази - це приватні гроші, не пов'язані з динамікою національної економіки. Навпаки, міграція та перекази радше є відображенням нездатності національної економічної політики забезпечити потреби людей. Тому тенденції переказів і економічного розвитку країни походження не співпадають. При кризі, скороченні виробництва і зайнятості перекази залишаються високими, помітно підтримують рівень життя і споживання населення, навіть інвестування.

Стійкість переказів до кризових умов можна пояснити тим, що кількість мігрантів не зменшилася, лише загальмувалося її зростання. Мігранти були серед перших, хто в країнах перебування втратив роботу, однак здебільшого не виїхали на батьківщину, побоюючись, що не зможуть повернутися, тим більше, що в багатьох країнах імміграції було прийнято заходи щодо її обмеження. Частина мігрантів перемістилася в інші країни, де ситуація була кращою, частина - в інші

⁵ Національний банк України. Огляд приватних грошових переказів в Україну, що відображаються в статистиці платіжного балансу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Balans/Ogl_grosh_perekaz.pdf

сектори економіки, наприклад, в сільське господарство. Незважаючи на скорочення доходів, мігранти продовжували пересилати гроші, оскільки перекази це лише частина їхніх видатків, тобто, вони економили на інших витратах. Крім того, ситуація в Україні внаслідок кризи була ще менш сприятливою, ніж в країнах перебування. Оскільки перекази мають не лише економічний, а й соціальний зміст, незважаючи на труднощі мігранти продовжували підтримувати свої сім'ї на батьківщині. Ще одним чинником збереження обсягів переказів було повернення чи плани на повернення частини мігрантів, які переводили у зв'язку з цим свої заощадження на батьківщину.

Разом з тим, необхідно зважати, що не всі приватні трансферти пов'язані з трудовою міграцією. В своїх обчисленнях НБУ не враховує громадянства відправників та отримувачів переказів. Тобто, до загальної суми потрапляють також перекази громадян інших країн, відправлені в Україну як на адресу українців, так і іноземців, що перебувають на її території. Крім того, внаслідок тривалого існування України в рамках союзної держави значна частина переказів є наслідком міцних родинних зв'язків між її населенням та населенням країн пострадянського простору, передовсім Росії, звідки надходить понад третина всіх переказів. Тому реальні обсяги надходжень від працівників-мігрантів з-за кордону очевидно є меншими, ніж обсяги приватних трансфертів, відображених у платіжному балансі.

Українськими науковцями було здійснено кілька спроб оцінювання грошових переказів, пов'язаних саме з трудовою міграцією. За деякими з них обсяги переказів значно перевищують наведені вище офіційні дані. Так, наприклад, на думку А.Гайдуцького, міграційний капітал, що надходить в Україну, сягає 25,6 млрд. доларів США щорічно. Ця цифра виглядає, однак, завищеною. Вона є результатом суто арифметичних підрахунків, згідно яких 4 млн. українських мігрантів за кордоном, які працюючи по 15 годин на добу 25 днів на місяць з оплатою 2 долари за годину і впродовж 12 місяців заробляють до 40 млрд. доларів США, відправляючи приблизно 60% заробленого на батьківщину⁶. Разом з тим, якщо навіть погодитися з тим, що за кордоном працюють 4 млн українців, не можна не зважати на їх неоднорідність. Адже значна частина мігрантів – фактичні переселенці, які виїхали з родиною, їхні зв'язки з батьківщиною ослабли, а перекази здебільшого невеликі і нерегулярні, тобто про щомісячні перекази понад половини заробітку не йдеться.

Про перекази більшої частини заробленого можна говорити стосовно лише трудових мігрантів, які своєю працею забезпечують добробут залишених вдома сімей. Таких, як уже зазначалося, до 2 млн. Однак значна частина мігрантів є сезонними працівниками, виїжджають на роботу за кордон періодично на обмежені строки. За даними обстежень Держстату, одна заробітчанська поїздка триває в середньому 5-7 місяців, щорічно мігрант в середньому здійснює одну поїздку. Отже, лише протягом цього часу, а не цілого року, мігрант отримує заробітну платню, з якої робить перекази. Перебільшенням виглядає також припущення про систематичний 15-годинний робочий день українців за кордоном. Дійсно, намагаючись заробити найбільше у найменші строки мігранти зазвичай погоджуються на додаткову працю. Проте, згідно даних обстежень, середня тривалість робочого дня мігранта становила до 10 годин.

---

⁶ Гайдуцький А. П. Міграційний капітал в Україні. – К.: ТОВ «Інфосистем», 2009. – С.132.

Інший результат отримали фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України. Вони використовували результати обстеження Держстату 2008 р., згідно якого середньомісячний заробіток трудового мігранта становив 817 доларів США, при цьому в країні перебування витрачалося приблизно 22,5% заробленого. Враховуючи низьку відвертість респондентів у відповідях на запитання щодо доходів (під час обстеження 2008 р. величину заробітків вказали лише 42% опитаних) при розрахунках бралися до уваги статистичні дані щодо величини заробітної плати в країнах перебування, зокрема в галузях, де працюють українці, експертні оцінки співвідношення зарплатні мігрантів та місцевих працівників. Обчислення проводилися відповідно до чисельності українських працівників в тій чи іншій країні, сфери прикладання праці та тривалості перебування на роботі за кордоном. Враховувалася також вірогідність та частота здійснення переказів. Відповідно до отриманого результату, який було сформовано на основі розрахунків, проведених шістьма різними методами, сумарний обсяг заробітків українських трудових мігрантів в 2010 р. міг становити 6,32 млрд. доларів США. Обсяги грошових переказів (включаючи банківські перекази, гроші, які направляються до України неофіційними шляхами та кошти, привезені мігрантами власноручно) було оцінено експертами у 4,43 млрд. доларів⁷. Ця цифра є досить близькою до даних Національного банку України щодо оплати праці та грошових переказів робітників, які 2010 р. становили близько 5 млрд. доларів США (табл. 3).

Зароблені мігрантами за кордоном кошти впливають передовсім на добробут їхніх домогосподарств, оскільки головним чином витрачаються на споживання (табл. 4). За даними обстеження Держстату 2008 р., у сукупному доході сімей, хтось із членів яких працює за кордоном, кошти, отримані від них кошти становили в середньому 42,6%. Таким чином, перекази сприяють покращанню рівня життя, зменшенню бідності. Аналіз, проведений Міжнародним валютним фондом по 101 країні світу довів, що десятивідсоткове збільшення переказів у розрахунку на душу населення забезпечує зменшення бідності на 3,5%⁸.

Таблиця 4. Основні напрями використання коштів, зароблених працівниками-мігрантами, за даними обстеження Державної служби статистики України 2008 та 2012 рр., %

	2008	2012
Щоденні потреби	72,0	77,5
Товари тривалого користування	39,3	40,9
Житло	29,1	29,0
Повернення боргів	10,4	
Навчання членів сім'ї	12,4	11,6
Лікування членів сім'ї	6,5	
Заощадження	9,7	22,2
інше	1,5	5,0

Джерело: Державна служба статистики України

⁷ Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2010. - С.192.

⁸ Ratha D. leveraging remittances for development /Migration Policy Institute. - Policy brief. – June. – 2007 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.migrationpolicy.org/pubs/MigDevPB_062507.pdf

Під впливом переказів змінюється структура витрат домогосподарств: вони спрямовують меншу частку доходів на харчування та житло, більшу на освіту, лікування, відпочинок, придбання товарів тривалого використання. Все це сприяє накопиченню людського капіталу. Дослідження, проведені в багатьох країнах світу, свідчать, що завдяки переказам зростає освітній рівень, скорочується дитяча смертність⁹. В Україні забезпечене заробітками трудових мігрантів збільшення попиту на вищу освіту сприяло розвитку галузі. Так, у західних областях, охоплених масовою еміграцією, зростання кількості вищих навчальних закладів, їх студентів та випускників відбувалося швидшими, ніж в цілому по Україні темпами. Наприклад, в Тернопільській області з 1995 по 2010 р. кількість підготовлених тут випускників вищих навчальних закладів 3 і 4 рівні акредитації виросла в 3,8 рази¹⁰.

Після задоволення основних потреб сім'ї частина переказів спрямовується на заощадження та інвестування, тобто забезпечення майбутніх доходів. У всьому світі це не порівняно менше, ніж витрачається на споживання. Однак підраховано, що, наприклад, в Мексиці 1/5 капіталу, інвестованого в мікропідприємства, забезпечено переказами мігрантів. Дослідження в 13 країнах Карибського басейну довело, що збільшення переказів на 1% призводить до зростання приватних інвестицій на 0,6%. Таку ж закономірність було виявлено за даними семи країн Середземномор'я¹¹.

В Україні за даними різних опитувань до відкриття чи розширення бізнесу за рахунок зароблених за кордоном коштів вдаються лише 7-8% мігрантів. Причина в недостатніх для серйозних інвестицій сумах заробітків, недоступності дешевих кредитів, несприятливому для малого бізнесу інвестиційному кліматі в країні. Разом з тим, порівняння характеристик мігрантів та усього населення дає підстави для висновку, що міграція певним чином все ж пов'язана із розвитком підприємництва. Так, обстеження домогосподарств мігрантів прикордонних областей 2003 р. показало, що серед осіб з міграційним досвідом частка самозайнятих була в 1,5 разів більшою, а частка роботодавців на третину більшою, ніж серед зайнятого населення в цілому¹².

Водночас, необхідно враховувати непрямий вплив переказів на інвестиції. По-перше, вони знижують інвестиційні ризики домогосподарства, по-друге, - вивільнюють інші кошти для інвестицій. По-третє, оскільки перекази зменшують ризики нестабільності вітчизняної економіки, вони можуть підвищувати атрактивність інвестицій. По-четверте, перетворюючись на заощадження, накопичуючись у фінансових установах, перекази сприяють здешевленню кредитів, що може призвести до збільшення інвестицій за рахунок позичених коштів. Причому запозичення можуть бути більшими, ніж надходження від мігрантів, з розрахунком, що борг обслуговуватиметься з майбутніх переказів.

Однак, спрямовані на споживання заробітки мігрантів також можуть мати позитивний вплив на економіку завдяки мультиплікаційному ефекту. Наприклад, підрахунки показали, що в Мексиці кожний долар переказів, отриманий міськими

⁹ Ghosh B. Migrant remittances and development: Myths, Rhetoric and Realities. – Geneva: IOM, 2006. – P.51.

¹⁰ Сайт Головного управління статистики у Тернопільській області. - <http://www.ternstat.tim.net.ua/>

¹¹ Agunias D.R. Remittances and development: Trends, Impacts, and Policy Options. – Washington: Migration Policy Institute, 2006. – P.26.

¹² Малиновська О. Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС. – К.: Бланк-Прес, 2004. - С.139.

домогосподарствами, сприяв збільшенню валового національного продукту на 2,69 долари, а сільськими – на 3,17. У Бангладеш було підраховано, що ефект мультиплікації переказів становить 3,3 відносно ВВП, 2,8 – відносно споживання, 0,4 – відносно інвестицій¹³.

В Україні мультиплікаційний ефект переказів можна спостерігати на прикладі будівельної галузі. Значні житлові інвестиції мігрантів обумовили швидке зростання введення житла в експлуатацію в регіонах із значною трудовою міграцією за кордон, показники якого помітно перевищували середньо український рівень (рис. 4). Ці капіталовкладення, вочевидь, спричинили зростання зайнятості, що особливо важливо для сільської місцевості. До того ж, вони обумовлювали зростання попиту на будівельні матеріали, сантехніку, меблі тощо, що в сукупності позитивно впливало на економічну ситуацію.

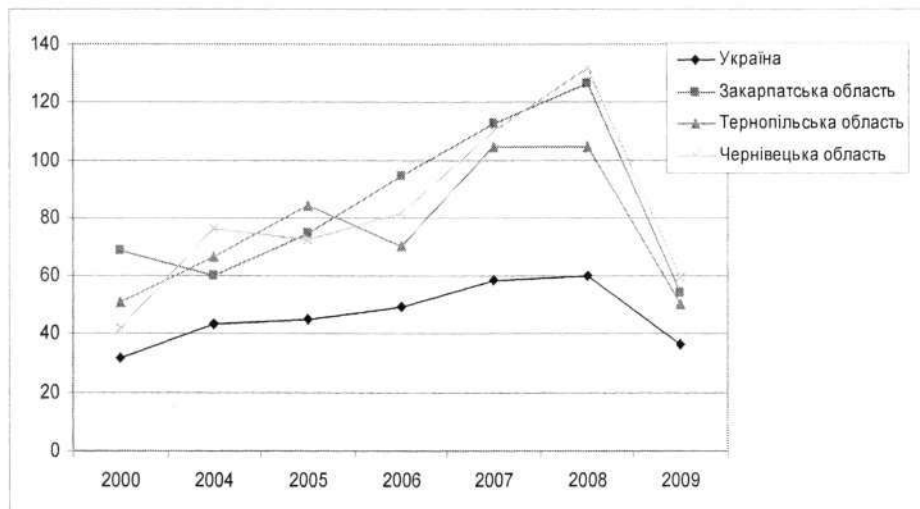

Рис.4. Індеси введення в експлуатацію житла, 1990=100

Підбиваючи підсумок варто вказати, що, на думку деяких дослідників, яка базується на основі економіко-математичного моделювання, без переказів економіка України могла б втратити 7,1% свого потенціалу. Найбільше б постраждали галузі легкої та харчової промисловості, де падіння могло б досягти 17 і 14% відповідно. Споживання б скоротилося на 18%, а доходи домогосподарств на 14-21%¹⁴.

Попри це вважати, що перекази автоматично сприяють економічному розвитку, було б помилкою. Адже практично на кожну висловлену вище тезу про позитивні результати переказів можна віднайти не менш переконливу антитезу.

Так, вони дійсно сприяють зменшенню бідності, проте є підстави вважати, що водночас призводять до зростання майнового розшарування. За даними обстежень бюджетів домогосподарств України перекази становили 4,5% в доходах найбідніших домогосподарств і 6% - в доходах найбільш заможних¹⁵. Адже заможніші домогосподарства мають більше можливостей для організації міграції своїх членів, створення для них сприятливіших умов за кордоном, що має за

¹³ Глушенко Г., Пономарев В. Миграция и развитие. – М.: Экономика, 2009. – С.156.

¹⁴ Atamanov A. et al. Income and Distribution Effects of Migration and Remittances: Analysis Based on CGE Models for Selected CIS Countries. - CASE network reports N 86. – Warsaw, 2009. - P. 30.

¹⁵ Лібанова Е. Міграційні трансферти. Бідність і нерівність в Україні //Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України. – К.:НІСД, 2011. – С.18.

результат вигідніше працевлаштування та, відповідно, більші перекази. Цей висновок, однак, не є однозначним. На думку низки науковців, чи збільшують перекази майнову нерівність залежить не стільки від них, скільки від ситуації в країні походження. Якщо із початку майнова нерівність в країні велика, то перекази можуть її посилювати, якщо ж вона незначна – зменшувати за рахунок зростання добробуту бідних домогосподарств.

Певні виклики виникають і у зв'язку з внесками переказів у накопичення людського капіталу, якщо зростання попиту на освіту не супроводжується підвищенням її якості, а структура випускників ВНЗів не відповідає потребам господарства (до 40% фахівців із вищою освітою працюють в Україні не за спеціальністю),

Є також свідчення того, що перекази продукують моральні проблеми, збільшують споживацькі настрої, особливо серед молоді, знецінюють авторитет праці, провокують зниження економічної активності та орієнтацію на виїзд з держави, що може призвести до дефіциту робочої сили, загальмувати економічний розвиток.

Не автоматично спрацьовує й мультиплікаційний ефект переказів. Про нього можна говорити лише за умови, коли вітчизняна економіка гнучко реагує на зростання споживчого попиту. В інших же випадках мова може йти про зростання цін, інфляції, імпорту та дефіциту торгового балансу. В Україні саме перекази заробітчан значною мірою сприяли економічно невиправданому зростанню цін на нерухомість. Ще 2005 р. економісти попереджали, що трансферти можуть розглядатися одним із каталізаторів формування спекулятивної «бульбашки» на ринку нерухомості, яка, у свою чергу, загрожує стабільності фінансових інституцій та надійності збереження заощаджень громадян, що цілком підтвердилося в роки фінансово-економічної кризи¹⁶.

З інвестиціями зароблених за кордоном коштів в житлове будівництво пов'язані також і такий негативний наслідок як «омертвіння» капіталу, тобто витрати на будівництво в депресивних регіонах, де немає роботи, і де новозбудоване житло в результаті залишається невикористаним. Певна частина мігрантів спрямовують кошти на купівлю житла в регіональних центрах чи столиці, що прискорює міграцію молоді з рідних місць з усіма негативними наслідками для їх розвитку.

На основі аналізу ситуації в багатьох країнах-реципієнтах мігрантських переказів дослідники звернули увагу на обумовлені ними політико-економічні проблеми. Оскільки перекази є джерелом доходів, незалежним від внутрішньої економічної ситуації, отримуючи їх громадяни втрачають мотивацію до контролю над діяльністю своїх урядів, які не здатні забезпечити в країні нормальне життя. Непоодинокими є випадки, коли наслідки провальної політики частково пом'якшуються мігрантами, які з погіршенням ситуації на батьківщині починають переказувати сім'ям більше коштів. Таким чином, перекази гальмують необхідні реформи, і шляхом зниження тиску на уряди, і шляхом послаблення соціальної напруги, запобігання суспільним кризам, які ведуть до змін¹⁷. Більше того, зовнішні надходження, які спрямовуються домогосподарствами на споживання, у т.ч. купівлю соціальних послуг, наприклад, медичних, розв'язують урядові руки,

¹⁶ Трудова міграція і соціальний капітал Західного регіону України: проблеми і підходи до їх розв'язання /Регіональний філіал НІСД.- Львів, 2005. – С.30.

¹⁷ Bargajas A., Chami R., Fullenkamp C., Gapen M., Montiel P. Do workers' remittances promote economic growth? - IMF Working Paper. - 2009. - №153.

дають змогу нехтувати соціальним захистом громадян¹⁸. Крім того, перекази розбещують неефективну владу збільшуючи податкову базу і тим самим забезпечуючи додаткові кошти, які можна перерозподілити на користь можновладців, фінансування неефективного державного апарату. На думку дослідників, незаслужено отримані державою кошти можуть сприяти погіршенню якості управління, зростанню корупції, використанню влади в інтересах збагачення, що обумовлює консервацію несприятливої економічної ситуації і продовження еміграції¹⁹.

4. Проблеми соціального захисту трудових мігрантів

У зв'язку з трудовою міграцією за кордон постає проблема захисту прав та інтересів громадян, працевлаштованих в зарубіжних державах. Виходячи з офіційних документів з питання міграційної політики України основні зусилля в цій сфері спрямовані на укладення міждержавних договорів про соціальне та пенсійне забезпечення²⁰.

Уже 1992 р. Україна підписала в рамках СНД угоду «Про гарантії прав громадян в області пенсійного забезпечення», згідно з якою пенсійне забезпечення громадян країн-учасниць та членів їхніх сімей здійснюється відповідно до законодавства тієї країни, на території якої вони проживають. Усі пов'язані з цим витрати несе держава, яка надає забезпечення. Взаємні розрахунки не здійснюються, якщо інше не передбачено двосторонніми домовленостями. Однак, при встановленні права на пенсії, у т.ч. і на пільгових умовах та за вислугу років, враховується трудовий стаж, набутий на території будь-якої держави-учасниці.

Україна є також стороною угод країн СНД щодо пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх родин, працівників правоохоронних органів, надання соціальних гарантій ветеранам Великої Вітчизняної війни, особам, які постраждали від радіації внаслідок Чорнобильської катастрофи, членів сімей загиблих в Афганістані тощо. Угода щодо соціальної допомоги сім'ям з дітьми (1994) передбачає надання гарантованої державної соціальної допомоги громадянам, у яких є діти, у порядку, встановленому національним законодавством, та за рахунок країни, на території якої постійно проживає дитина. Взаємні розрахунки не передбачаються.

Таким чином, в рамках СНД застосовано територіальний принцип соціальних виплат, відповідно до якого вони здійснюються країною проживання особи з урахуванням трудового стажу, набутого на території країн-підписантів угоди. Винятком з цього правила є домовленості щодо відшкодування шкоди здоров'ю працівника, заподіяної внаслідок виробничої травми чи професійного захворювання. Згідно з відповідною угодою (1994) виплати постраждалому здійснюються працедавцем тієї держави, законодавство якої поширювалося на працівника в момент каліцтва, іншої шкоди здоров'ю, смерті.

¹⁸ Chami R., Barajas A., Cosimano T., Fullenkamp C., Gapen M., Montiel P. Macroeconomic consequences of Remittances. - Occasional paper 259. - Washington: IMF, 2008.

¹⁹ Abdih Y., Chami R., Dagher J., Montiel P. Remittances and Institutions: Are Remittances a Curse? - IMF Working Paper. - 2008. - №29. - P.3

²⁰ Див., наприклад: Про Концепцію державної міграційної політики. Указ Президента України від 30 травня 2011 року № 622/2011. - <http://dmsu.gov.ua/uk/pro-gmsu/pravova-informaciya/zagalni-polozhenna/ukaz-prezidenta-ukrani-pro-koncepciju-derzhavnoji-migracijnoji-politiki>

Соціальні аспекти трудової міграції були предметом угоди країн СНД «Про співробітництво в галузі трудової міграції та соціального захисту трудівників-мігрантів», укладеної 15 квітня 1994 р. Зокрема, сторони домовилися, що соціальне страхування та соціальне забезпечення працівників-мігрантів здійснюються відповідно до законодавства країни працевлаштування.

Треба згадати й Конвенцію про правовий статус трудящих мігрантів та членів їхніх сімей держав-учасниць співдружності СНД від 14 листопада 2008 р. (набула чинності для України з 1 березня 2012 р.). Відповідно до неї працівники-мігранти, у т.ч. сезонні та прикордонні працівники, мають рівні з громадянами приймаючої сторони основні права, право на належні умови праці, її справедливу винагороду тощо. Працівники-мігранти користуються на території країни працевлаштування низкою соціальних прав (крім права на пенсійне забезпечення), які згідно з законодавством приймаючої сторони надаються її громадянам. Зокрема, вони мають право на соціальне забезпечення (соціальне страхування), обов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань, відшкодування шкоди, заподіяної життю і здоров'ю в результаті таких обставин, отримання безоплатної швидкої (невідкладної) медичної допомоги та іншої медичної допомоги на платній основі.

Основні положення багатосторонніх домовленостей країн СНД знайшли відображення у двосторонніх угодах, підписаних Україною. Зокрема, на територіальному принципі базуються угоди про соціальне забезпечення з Білоруссю, Грузією, Азербайджаном, Молдовою, Казахстаном. Угоди про взаємне працевлаштування з Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Молдовою, Російською Федерацією містять положення про порядок відшкодування шкоди, заподіяної працівнику внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, відповідальність за що несе країна, на території якої стався страховий випадок.

Перелічені угоди успішно вирішують питання пенсійного забезпечення громадян України, які за радянських часів працювали на території колишнього СРСР або виїждять на проживання у пострадянські держави вже будучі пенсіонерами. Однак, якщо на момент підписання угод на пострадянському просторі діяли практично однакові пенсійні системи, впродовж останнього десятиліття ситуація змінилася: в низці країн підвищено пенсійний вік, тривалість необхідного для призначення пенсії стажу, неодноразово змінювався порядок розрахунку пенсій. Все це значно ускладнює реалізацію територіального принципу пенсійного забезпечення²¹.

З числа країн ЄС двосторонні угоди про соціальне та пенсійне забезпечення укладено Україною з Болгарією, Естонією, Іспанією, Латвією, Литвою, Польщею, Португалією, Словаччиною, Чехією. Переговори щодо підписання відповідної угоди практично завершені з Німеччиною.

На відміну від угод з країнами СНД, в основу цих домовленостей покладено принцип пропорційності, коли кожна країна несе відповідальність за свою частину страхових зобов'язань. Вони охоплюють всі стандартні види обов'язкового соціального страхування, тобто, пенсійне страхування, страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, смерті з цих причин,

²¹ Ткаченко Л.Г. Проблеми соціального забезпечення українських трудових мігрантів // Демографія та соціальна економіка. – 2009. - № 1. – С.72.

страхування з тимчасової втрати працездатності, а також (деякі угоди, наприклад, з Естонією, Латвією, Литвою, Португалією) страхування на випадок безробіття. Ними передбачається, що при визначенні тривалості страхового стажу кожна сторона, за необхідності, враховує стаж, набутий на території іншої договірної сторони. Наприклад, при нарахуванні трудових пенсій кожна сторона виплачує особі частину пенсії, зароблену на її території, проте з урахуванням загального стажу пенсійного страхування.

Що стосується пенсій по інвалідності, а також втратою годувальника у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням, вони виплачуються тією стороною, де постраждала особа була застрахована на момент страхового випадку. Тривалість страхового стажу значення не має. Допомога по тимчасовій непрацездатності та материнству також виплачується тією стороною, де працівник був застрахований на момент настання відповідних підстав. Допомога по безробіттю надається тією стороною, де особа проживає постійно. Однак, при призначенні цих допомог береться до уваги страховий стаж, набутий в обох країнах.

Вкрай важливо, що угодами, що будуються на пропорційному принципі, в разі переїзду реципієнта до іншої держави передбачено переказ допомоги та пенсії за кордон. Так, за даними Пенсійного фонду в 2011 р. Україна перерахувала до 19 зарубіжних держав 1,3 млн. доларів США та 971,8 тис. євро на виплату пенсій 2482 громадянам України. Водночас, в Україну із зарубіжних держав було перераховано 2,3 млн доларів та 342 тис. євро. Деяка частина пенсійних виплат здійснюється зарубіжними державами не через Пенсійний фонд, а безпосередньо на рахунки громадян і, відповідно, в статистиці Фонду не відображається²².

Угоди про соціальне забезпечення не лише гарантують громадянам соціальний захист, а й стимулюють законне працевлаштування, сприяють поверненню та адаптації мігрантів в Україні. Такі угоди, призначення пенсій за ними, є одним з небагатьох способів заохотити людей до повернення на батьківщину. Адже громадяни України, які працюють за кордоном легально, підпадають під дію законодавства про соціальне забезпечення країн перебування, сплачують страхові внески, за певних умов можуть скористатися соціальними виплатами після повернення додому. Однак, якщо міждержавні угоди відсутні, в разі повернення на батьківщину вони втрачають ці права, як і внески в соціальні фонди зарубіжних країн, що спонукає деяких з них продовжувати своє перебування за кордоном, визначатися на користь переселення для постійного проживання.

Значно зросло значення угод, які передбачають взаємне врахування страхового стажу, у зв'язку з проведенням пенсійної реформи в Україні, в ході якої, зокрема, підвищено тривалість страхового стажу, необхідну для набуття права на трудову пенсію, з 5 до 15 років, а тривалість страхового стажу для отримання повної пенсії – з 20 до 30 років для жінок і з 25 до 35 для чоловіків.

Попри укладення Україною низки міждержавних угод про соціальне та пенсійне забезпечення, охоплення соціальним захистом мігрантів-громадян України є вкрай низьким. Крім високої частки працевлаштування українських мігрантів за кордоном без належних дозволів, значної чисельності циркулярних

²² Андрусенко Н. Літнім українцям, які емігрували за кордон, ПФ виплачує пенсії шоквартально. - <http://www.gazetaukrainska.com/index.php>

мігрантів, які виїжджають за кордон на сезонні роботи і соціальним страхуванням не охоплюються, серед основних причин неналежного соціального забезпечення мігрантів також відсутність міждержавних угод про соціальне та пенсійне забезпечення з низкою країн, де перебуває значна кількість працівників-мігрантів з України, зокрема, з Італією, Грецією, Німеччиною.

За таких умов, крім активізації переговорного процесу щодо укладення міжнародних угод про соціальне забезпечення, вкрай необхідним видається залучення мігрантів до національної системи соціального страхування. Для врегулювання цього питання запроваджено порядок добровільного пенсійного страхування осіб, які живуть або працюють за кордоном. Від 2008 р. діє спрощений порядок оформлення договорів (можна домовитися про це по телефону, заповнити заяву через Інтернет, або надіслати поштою). Громадянин сам визначає величину внеску, який, однак, не може бути менше мінімального (близько 400 грн. на місяць на кінець 2012 р.). За бажанням, він може сплачувати не лише поточні платежі, а й зробити внесок за минулий період, не покритий пенсійним страхуванням (з моменту введення відповідної системи у 2004 р.).

Проте на сьогодні лише поодинокі мігранти скористалися такою можливістю. За даними Пенсійного фонду України вирішили добровільно взяти участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування лише 614 громадян, які працюють за кордоном²³. Основна причина цього - недовіра до фінансових інститутів держави, яка в роки кризи посилилася через проблеми з поверненням банківських вкладів. Мігранти зазвичай не наважуються вкладати до Пенсійного фонду значні кошти, які могли б забезпечити їм відносно високу пенсію, а сенсу робити невеликі внески і отримати в результаті мінімальну пенсію немає. Адже в разі повернення в Україну, національне законодавство в будь-якому разі гарантує своїм громадянам мінімальні пенсійні виплати.

Неохоплення працівників-мігрантів соціальним страхуванням, а також неможливість багатьох навіть застрахованих осіб скористатися із своїх прав, крім неналежного їхнього захисту, має й низку серйозних фінансових наслідків. По-перше, мігранти втрачають внески, зроблені ними під час роботи за кордоном. По-друге, соціальні фонди України недоотримують значних коштів, оскільки працівники-мігранти сплачують їх в зарубіжних державах, або не сплачують взагалі. Разом з тим, мігранти, які повертаються, та члени їхніх сімей, які проживають в Україні, користуються за рахунок держави медичними послугами, отримують соціальні виплати, наприклад, у зв'язку з народженням дитини, можуть, хоча й у мінімальному розмірі, отримати допомогу по безробіттю, як і іншим громадянам України їм нараховуються пенсії. Все це лягає додатковим тягарем на фонди соціального страхування та Державний бюджет України. Причому в майбутньому, якщо питання соціального страхування мігрантів не буде належним чином врегульовано, цей тягар ставатиме все помітнішим, як внаслідок збільшення кількості людей, які частину трудового життя провели за кордоном, так і тому, що все більше мігрантів досягатимуть пенсійного віку, повертатимуться в Україну у зв'язку із завершенням трудової кар'єри або проблемами із здоров'ям.

---

²³ Андрусенко Н. Літнім українцям, які емігрували за кордон, ПФ виплачує пенсії шоквартально. - <http://www.gazetaukrainska.com/index.php>

Уже сьогодні пенсійна система України функціонує з великим напруженням. Економічно необґрунтовані пенсійні зобов'язання обумовили величезний дефіцит Пенсійного фонду України, який покривається з Державного бюджету. В 2010 р. він сягнув 26,7 млрд грн., в 2011 його вдалося скоротити до 17,7 млрд, на 2012 р. Уряд затвердив бюджет Пенсійного фонду з дефіцитом 9,7 млрд. грн. Внаслідок складної демографічної ситуації співвідношення пенсіонерів і працюючих несприятливе і постійно погіршується. Крім того, рівень бідності пенсіонерів (особливо жінок та осіб у віці 75 років і старше) набагато вищий, ніж населення працездатного віку, і має тенденцію до зростання. Тому значна частина «молодих пенсіонерів» (55-64 років) працює – за оцінками до 40%, значною є їхня участь у трудовій міграції за кордон.

У зв'язку з цим увага держави до соціального захисту громадян, працевлаштованих за кордоном, має бути значно посилена. Зокрема, немає альтернативи продовженню переговорного процесу щодо укладання угод про соціальне та пенсійне забезпечення з країнами перебування численних контингентів українських працівників-мігрантів. Враховуючи низьку зацікавленість деяких країн-реципієнтів в подібних угодах, варто порушувати питання щодо соціального захисту мігрантів в ході переговорів з ЄС в цілому, тим більше що Послання Єврокомісії від 30 березня 2012 р. «Зовнішній вимір координації у сфері соціального забезпечення ЄС» націлює країни-члени на підписання двосторонніх угод щодо соціального забезпечення з третіми країнами, зокрема, країнами-сусідами, у т.ч. керуючись принципами, закладеними в угодах про асоціацію.

Необхідно оцінити результативність міждержавних угод, укладених з країнами СНД на основі принципу територіальності. Вивчити доцільність обмеження дії цього принципу лише щодо осіб, які працювали в період СРСР, а також застосування принципу пропорційності щодо тих, які розпочали трудову діяльність уже після розпаду СРСР. Ще одним важливим завданням є пошуки шляхів вирішення питання соціального страхування тимчасових працівників-мігрантів з України, які працюють за контрактом тривалістю до 6 місяців, у Російській Федерації та Польщі.

Потрібно наполегливо поширювати серед українських працівників, що перебувають в країнах, з якими підписано угоди, інформацію про права мігрантів, які з них випливають. Необхідно нарешті вирішити давно назріле питання щодо запровадження у дипломатичних установах України в державах, де перебуває значна кількість працівників-мігрантів, посади дипломата, до компетенції якого було б віднесено вивчення ситуації, в якій перебувають мігранти, надання їм допомоги. Відряджати на цю посаду доцільно працівників органів влади, спеціально уповноважених з питань трудової міграції та соціального захисту населення.

Враховуючи той факт, що значна частина українських заробітчан працює в країнах, з якими угод про соціальне та пенсійне страхування немає, серйозна робота має бути розгорнута із заохочення мігрантів до участі у системі добровільного пенсійного страхування, поширення інформації про її можливості та вигоди, ризики залишення поза пенсійним захистом.

Висновки

Таким чином, теоретичні та емпіричні оцінки значення трудової міграції для розвитку України неоднозначні. Позитивний потенціал трудової міграції може бути використаний лише за наявності необхідних умов, для створення яких потрібна ефективна державна політика.

Стратегічною метою державної діяльності в сфері трудової міграції має бути стабілізація та розвиток трудового потенціалу країни, захист людських та трудових прав мігрантів, використання трудової міграції в інтересах розвитку держави.

Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати низку завдань, серед яких такі:

1. Першочерговим завданням є скорочення відпливу населення з України, зменшення обсягів трудової еміграції за кордон. При повній повазі до прав громадянина на свободу пересування та вибір місця проживання держава має сприяти скороченню відпливу населення з України шляхом забезпечення гідної та продуктивної зайнятості на батьківщині, створення умов для розвитку дрібного бізнесу, надання інформації про ризики та небезпеки зовнішньої трудової міграції, розвитку впорядкованої внутрішньої трудової міграції як альтернативи зовнішній.

2. Проте, допоки численна трудова міграція за кордон існує, обов'язок держави полягає в захисті прав та інтересів своїх громадян на роботі за кордоном. Він має здійснюватися як засобами зовнішньої (підписання двосторонніх та багатосторонніх міжнародних домовленостей, надання допомоги мігрантам дипломатичними каналами, підтримка та розвиток співпраці з об'єднаннями мігрантів за кордоном), так і внутрішньої політики (надання мігрантам необхідної інформації щодо країни призначення та умов працевлаштування в ній, сприяння передвиїзній підготовці, підтримка сімей мігрантів, які залишаються на Батьківщині).

3. Окремим напрямом такої роботи є забезпечення соціального захисту працівників-мігрантів, який на сьогодні є вкрай низьким: по-перше, не охоплені соціальним захистом працівники, які працевлаштовані неофіційно; по-друге, перерахунки соціальних внесків не здійснюються, якщо з країною працевлаштування немає відповідних міжнародних домовленостей. У зв'язку з цим необхідно продовжити переговорний процес щодо укладання угод про соціальне та пенсійне забезпечення з країнами перебування численних контингентів українських працівників-мігрантів. Серед українських працівників, що перебувають в країнах, з якими підписано відповідні угоди, поширювати інформацію щодо прав мігрантів, які з них випливають. Українських працівників, що перебувають в країнах, з якими угод немає, заохочувати до участі у системі добровільного пенсійного страхування в Україні, поширювати інформацію про її можливості та вигоди.

4. Наступна задача полягає у заохоченні повернення трудових мігрантів на Батьківщину та наданні їм допомоги в реінтеграції. Основні напрями її реалізації мають включати: різні форми надання мігрантам необхідної інформації та консультацій щодо працевлаштування, започаткування бізнесу тощо; спрощення процедури визнання набутої за кордоном кваліфікації; забезпечення дешевих і надійних каналів переказів зароблених за кордоном коштів та сприяння раціонального використання заощаджень мігрантів з метою відкриття нових робочих місць, забезпечення самозайнятості. З цією метою доцільно вивчити можливість запровадження державних гарантій на валютні депозити заробітчани; різних схем зниження ставок на кредити на освіту, придбання (ремонт) житла,

відкриття бізнесу на основі накопичувальних валютних рахунків мігрантів; процедури зниження мита на ввіз мігрантами, які повертаються, інструментів та устаткування для власного бізнесу в Україні; системи податкових пільг для мігрантів, які повертаються та вкладають зароблені за кордоном кошти у власну справу.

5. До першочергових завдань в міграційній сфері належить підвищення внутрішньої трудової мобільності населення. Для цього необхідно забезпечити безперешкодний доступ громадян до соціальних, медичних та інших послуг за місцем їхнього фактичного проживання; удосконалити систему інформування громадян про можливості працевлаштування в інших регіонах України; заходами державної підтримки заохочувати бізнес до створення дешевого житлового фонду для проживання внутрішніх трудових мігрантів; розвивати транспортну інфраструктуру, локальні та міжрегіональні пасажирські перевезення.

6. Для розробки, впровадження та аналізу результатів державної політики в сфері трудової міграції

7. Важливим чинником виконання цих та інших завдань має стати міжнародне співробітництво, зокрема, співпраця з країнами призначення щодо соціального захисту працівників-мігрантів з України; досягнення домовленостей щодо запровадження різноманітних схем короткотермінової циркулярної міграції, що вигідно як країнам працевлаштування, так і Україні; надання країнами працевлаштування допомоги в реінтеграції мігрантів, які повертаються.

О.Малиновська,
доктор наук з державного управління,
головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень,
Київ

Пропозиції щодо заходів з вирішення обумовлених трудовою міграцією проблем

1. Доопрацювати та подати до ВРУ проект Закону України «Про зовнішню трудову міграцію».
2. Внести зміни до законодавства про вибори в частині забезпечення виборчих прав громадян України, які перебувають за межами держави.
3. Розробити механізм обміну паспортних документів громадянам України, які перебувають за межами держави на паспортні документи нового зразка, з метою забезпечення їх безперешкодного та оперативного обміну консульськими установами України за кордоном за місцем перебування громадян незалежно від їхнього правового статусу в країні перебування. Забезпечити безперешкодне отримання паспортів громадянина України дітьми трудових мігрантів, які перебувають за кордоном.
4. Внести зміни до нормативно-правових актів стосовно постановки на консульський облік громадян України за межами держави, з метою його спрощення
5. Ввести до штатного розкладу дипломатичних установ України в країнах, де перебуває значна кількість працівників-мігрантів з України, посаду штатного працівника, який би займався питаннями праці та соціального забезпечення.
6. Опрацювати питання стосовно створення при дипломатичних установах України за кордоном в державах, де перебуває значна кількість працівників-мігрантів, інформаційно-консультаційних пунктів, в тому числі на громадських засадах, з метою надання інформації, правової допомоги, психологічної підтримки громадянам України.
7. Активізувати переговори з країнами працевлаштування українців щодо укладення угод про працевлаштування та соціальне забезпечення заробітчан, розробку механізмів практичного виконання відповідних домовленостей.
8. Розробити та затвердити державну, а також регіональні (для регіонів, охоплених масовим виїздом на роботу за кордон) програми заохочення повернення заробітчан на батьківщину, сприяння їх реінтеграції. Забезпечити надання органами місцевої влади, соціальними службами інформаційної та психологічної допомоги в реінтеграції мігрантів, які повертаються.
9. Розробити програму сприяння інвестицій українців із-за кордону в Україну з метою залучення фінансових ресурсів у розвиток усіх сфер життєдіяльності українського суспільства.
10. Законодавчо виключити можливість подвійного оподаткування заробітків трудових мігрантів.
11. Стимулювати розвиток системи послуг, що надаються працівникам-мігрантам банківськими установами, з метою здешевлення переказів, покращання умов акумуляції заробітків мігрантів та їх спрямування на розвиток економіки та відкриття нових робочих місць.

12. Запровадити схеми надання дешевих кредитів на основі накопичувальних рахунків мігрантів для набуття освіти, розв'язання житлового питання, відкриття малого бізнесу.

13. Опрацювати питання щодо надання митних пільг на ввіз особистого майна трудовим мігрантам – громадянам України, які протягом визначеного часу працювали за межами держави і повертаються в Україну.

14. Опрацювати питання щодо звільнення від мита сільськогосподарської техніки, верстатів та устаткування, інших товарів виробничого призначення, які ввозяться в Україну трудовими мігрантами, що повертаються, для відкриття власного бізнесу.

15. Забезпечити підтримку українським навчальним закладам за кордоном, створення умов для дистанційного навчання за вітчизняними навчальними програмами дітей трудових мігрантів, які разом з батьками перебувають за межами держави, зокрема, виділення бюджетних коштів для семестрової атестації дітей, які навчаються в закордонних українських школах, та стимулювання роботи вчителів цих закладів.

16. Опрацювати питання щодо надання квот дітям трудових мігрантів – громадян України, які отримали середню освіту за межами держави, з метою вступу їх до вищих навчальних закладів в Україні.

17. Налагодити співпрацю щодо вирішення проблем трудових мігрантів, обміну інформацією про трудову міграцію з відповідними державними органами країн-реципієнтів.

18. Продовжити співробітництво з міжнародними організаціями у сфері регулювання міграційних процесів (МОМ, МОП, УВКБ ООН) в частині обміну досвідом, запровадження проектів щодо соціального захисту працівників-мігрантів, їхньої реінтеграції після повернення, інтеграції іноземних мігрантів в Україні.

19. Розвивати діалог з питань реалізації політики у сфері трудової міграції з громадськими організаціями, зокрема, об'єднаннями трудових мігрантів. Забезпечити їм організаційну, інформаційну, дипломатичну та фінансову підтримку. Використовувати їхні можливості для поширення серед мігрантів інформації щодо повернення, працевлаштування чи відкриття власного бізнесу на Батьківщині.

20. Активізувати діяльність Ради з питань трудової міграції при Кабінеті Міністрів України, покласти на неї функції координації, організації та контролю за розробкою та реалізацією міграційної політики держави у сфері трудової міграції та захисту прав мігрантів.

21. Запровадити на державному рівні регулярні вибіркові обстеження населення для з'ясування обсягів, спрямованості, складу трудової міграції громадян. Розглянути можливість створення при Національній академії наук України спеціалізованого наукового центру з досліджень міграційних процесів на міждисциплінарній основі.

22. З метою підготовки кадрів для реалізації міграційної політики держави включити відповідні теми до навчальних програм підготовки юристів, управлінців, політологів тощо.